

СЕКЦІЯ 6. СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 811.111'243:37,042
DOI 10.32999/ksu2413-1865/2019-86-76

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТАПІВ РОЗУМІННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ (НА ПРИКЛАДІ ФОРМУВАННЯ НОВИХ УМІНЬ ІЗ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Александрова В.В.,
викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Криворізький факультет

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті досліджується процес розуміння як педагогічна та психологічна проблема, виокремлені етапи розуміння нового матеріалу як активного мисленнєвого процесу людини. Автор показує, як можна моделювати досліджені етапи розуміння в алгоритмі роботи з формування нових умінь із граматики англійської мови.

Ключові слова: процес розуміння, знання, мисленнєвий процес, рефлексія суб'єкта, власний досвід.

В статье исследуется процесс понимания как педагогическая и психологическая проблема, выделены этапы понимания нового материала как активного мыслительного процесса человека. Автор показывает, как можно моделировать исследованные этапы понимания в алгоритме работы по формированию новых умений по грамматике английского языка.

Ключевые слова: процесс понимания, знания, мыслительный процесс, рефлексия субъекта, собственный опыт.

Aleksandrova V.V. STUDY OF THE STAGES OF COGNITION OF THE EDUCATIONAL MATERIAL (ON THE EXAMPLE OF FORMATION OF NEW SKILLS IN GRAMMAR OF ENGLISH LANGUAGE)

The article examines the process of cognition as a pedagogical and psychological problem. Cognition is achieved on the basis of prior knowledge and skills. It is based on experience. The author emphasizes that knowledge and cognition (understanding) are different things. To know means to remember, and to understand is to act, to reach the meaning through a certain intellectual work. In the article the stages of cognition of the new material are determined. The cognition is classified as an active thinking and cognitive process of the person. There are the following stages as we think: the theoretical stage of cognition as the accumulation of knowledge and skills requires to be tested and applied in practice; the stage of transfer of knowledge to new, unfamiliar situations, when new knowledge and skills of the students are formed in the classes and these skills will necessary in the future professional activities; removing of students through their cognition processes to the universal meaning of humanity by means of language (in communication, books, different language information); cognition as a reflexive self-awareness of the surrounding world and of him/herself. The author simulates the explored stages of cognition in the algorithm of the work on the formation of new skills in the process of working with the grammar of English. The author proposes to develop new skills in grammar of English by means of studies in the form of research and practically apply acquired skills through conditional communicative exercises.

Key words: process of understanding, knowledge, thinking process, subject reflection, own experience.

Постановка проблеми. У процесі професійного навчання майбутній фахівець повинен навчитися не тільки отримувати нову інформацію, але й обробляти її, що потребує вміння організувати своє мислення, розвиває культуру. У вищому навчальному закладі майбутній фахівець учиться будувати різноманітні мисленнєві сценарії на основі рефлексії, аргументованості, самокритичності, розвитку логічної культури, умінь управляти особистим мисленням, що є особливо важливим для майбутнього юриста в його слідчій діяльності. У процесі мислення відбувається розуміння матеріалу, який досліджується.

Виникає протиріччя між потребою в реалізації моделей мисленнєвих процесів, спрямованих на розуміння навчальної інформації, і недостатньою розробленістю таких моделей у процесі підготовки майбутніх юристів до професійної діяльності; між потребою в тренінгах із координації мисленнєвих дій щодо розуміння граматичного матеріалу з іноземної мови й недостатньою відповідністю змісту наявного тренінгового матеріалу до сучасних вимог щодо іншомовної підготовки майбутнього юриста.

Виокремлені нами протиріччя свідчать про актуальність обраної нами теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел показує, що накопичено значний досвід, який може стати основою модернізації професійного мислення: визначено, що мова є головним засобом формування й вираження мислення фахівця (Н. Голев); досліджено проблеми критичного мислення як об'єкта педагогічного дослідження у вищій школі (С. Лаптинська). Питання моделювання мисленнєвих процесів знаходимо в працях філософів, психологів, педагогів (Є. Подольська, В. Лихвар, К. Іванова, Л. Васильєв, Е. Боно й ін.). Було доведено, що основу саморегуляції особистості становить контроль за власною розумовою діяльністю (М. Холодна). Проблема розвитку мислення, розуміння як об'єкта педагогічного дослідження присвячені праці О. Рудницької, С. Гончаренка, Ю. Бабанського, Р. Атаханова, М. Данилова, В. Краєвського, П. Образцова, І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Рейзенкінд та ін. Автори досліджень наголошують на тому, що чим більшою мірою студенти опанували професійні знання, тим більш успішним буде процес формування професійних умінь і набуття досвіду переносу засвоєних знань і сформованих умінь на практику. За межами педагогічних досліджень залишається аналіз процесу розуміння студентами навчального матеріалу як педагогічної проблеми.

Постановка мети. Мета статті – дослідити етапи розуміння навчального матеріалу на прикладі формування нових умінь із граматики англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. У педагогічних дослідженнях Е. Петров, Л. Радванська, Н. Шаронова, С. Резнік, розглядаючи методологію мислення в процесі навчання, відзначають, що спочатку відбувається розширення знань (одержання нових), потім – їх розуміння й застосування на практиці [1; 2, с. 284–285]. Рушійною силою в навчанні є процес розуміння. Спробуємо виокремити етапи розуміння як психологічної проблеми, що допоможе нам у подальшому розробити алгоритм роботи з формування нових умінь у педагогіці. Візьмемо за основу дослідження С. Резніка, який розглядав етапи розуміння щодо формування управлінських умінь [2].

У педагогічному словнику визначено, що «розуміння – мисленнєвий процес, спрямований на виявлення (з'ясування) істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ і подій дійсності» [3, с. 289]. Розуміння досягається на основі попередніх знань і вмінь і спирається на досвід.

Е. Гусинський і Ю. Турчанинова вказують на те, що знання й розуміння – різні речі.

«Знання – це особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання» [4, с. 137]. Знати насамперед означає пам'ятати, а розуміти – діяти, дійти до смислу через певну інтелектуальну роботу. Отже, знання можна накопичувати, але щоб вони перейшли в розуміння, потрібно діяти (мисленнєвий процес). Визначимо такий процес трансформації накопичених знань і вмінь із попереднього досвіду в розумову діяльність як *теоретичний етап розуміння*. Завдання цього етапу – накопичити якомога більше знань і вмінь.

Накопичені знання й уміння потребують їх перевірки й застосування. Розуміння виступає як можливість практичної дії. Тому завданням *практичного етапу* є оволодіння прийомами й методами, за допомогою яких набуті знання й уміння можна практично застосувати. У професійній діяльності це – оволодіння майбутнім фахівцем прийомами застосування технологій, методів, способів ефективного здійснення професійних функцій у різних практичних ситуаціях.

Подальший *етап розуміння – перенесення знань і вмінь у нову ситуацію*. Формування професійних умінь – це і є застосування засвоєних знань у новій ситуації. Розуміння як «з'ясування істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ і подій дійсності» [3, с. 289] дозволяє пов'язати конкретну практичну ситуацію й загальність, універсальність знання й перетворитися на джерело формування нових умінь у новій практичній ситуації [2, с. 285].

Четвертий *етап – пошук смислу*. Розуміння являє собою осягнення смислу. Інформація, яку отримує суб'єкт, по-різному обробляється кожною півкулею мозку, але сформований образ характеризується синтетичністю [5, с. 42–46]. Тому знайдений спочатку під керівництвом викладача смисл – це вже смисл самого суб'єкта розуміння, у який вкладені особистісні зусилля, який відкрився для суб'єкта розуміння за допомогою власних мисленнєвих операцій аналізу, синтезу й проявився в порівнянні й систематизації об'єктів.

Процес освіти дозволяє учню, студенту увійти в унікальний людський світ суспільного досвіду. Увесь процес навчання ґрунтується на формуванні розуміння, поглибленні й уточненні його. Реалізується розуміння головним чином через мову й мовлення, тож не тільки викладачі різних дисциплін навчають студентів (учнів) розумінню, а ще й книги, інформаційні ресурси залучають їх до значеннєвих структур суспільства, розвивають здатність розуміти будь-яку інформацію, що репрезентується їм, тобто здатність долучатися

до універсального смислу людства. У професійній діяльності освіта дає студенту знання специфічних професійних термінів і прийомів розуміння, що дозволить майбутньому фахівцеві стати кваліфікованим інтерпретатором у своїй конкретній спеціалізованій сфері діяльності.

На наступному етапі розуміння звертаємо особливу увагу на *рефлексію суб'єкта*, яка формує особистісне бачення світу. Рефлексія (у перекладі з лат. – «звернення назад, на себе») – звернення свідомості на себе, міркування про міркування. Концепцію рефлексії розробили Декарт, Локк, Кант та інші класики філософії. Коли ми розглядаємо процес розуміння як залучення до універсального досвіду, то розуміємо, що кожен прийшов своїм шляхом, своїми мисленневими зусиллями, які теж є унікальними, тому необхідно відзначити, що кожна людина привносить щось своє, особистісне, особливе й індивідуальне в процес розуміння й інтерпретації конкретного явища, теорії, підходу тощо. У цьому разі й слід розглянути розуміння як рефлексивне самоусвідомлення, тобто звернення уваги на власні психічні процеси. Через свідомість (за С. Рубінштейном) відбувається процес усвідомлення людиною оточуючого світу й самої себе [6]. У педагогічному словнику зазначено свідомість як властивий людині спосіб ставлення до світу через суспільно вироблену систему знань, закріплену в мові [3 с. 299]. Тільки людині властива вища форма вияву свідомості – понятійне мислення, коли людина здатна відображати світ за допомогою понять. Це природно: людина може оперувати тільки тим, що дійсно сама розуміє.

До ще одного етапу розуміння можна віднести входження в стан інсайту, коли в результаті напруженої роботи над певною проблемою приходить раптове осяяння. Психічні несвідомі процеси дають відчуття глибокого розуміння взаємозв'язків у вирішенні питань, над якими людина давно працює.

3. Фрейд вважає несвідоме основним поняттям, тому це специфічний об'єкт глибокого психологічного й соціально-філософського дослідження. Несвідоме невидиме, але воно присутнє у психіці й відіграє величезну роль у життєдіяльності кожної людини. Психологи вважають, що несвідоме тісно пов'язане із соціальною психікою етносу (нації), яка є носієм національного характеру, традицій, того, що вважається національною гордістю, гідністю, совістю й передається, як кажуть, із покоління в покоління, сягає глибокого дна психічного й відкриває далекі горизонти в минуле [7].

У своїй професійній педагогічній діяльності ми виходили з того, що для закріплення розуміння широко використовується моделювання процесів мислення. Треба навчити студентів будувати моделі й сценарії мисленневої діяльності. Такі вміння будуть важливими для них у майбутній професійній діяльності.

Розглянемо, наприклад, формування процесів розуміння під час вивчення часових форм англійського дієслова. Оволодіння граматичним матеріалом мови – одна з найважливіших проблем під час вивчення мови (зокрема іноземної). Граматикою необхідно володіти, тому що це важливий компонент мови як системи, і спілкування неможливе без знання граматики. Щоб зробити розуміння граматичного матеріалу більш ефективним для студентів, ми розробили заняття-дослідження, які використовуємо як під час практичних занять, так і під час самостійних та індивідуальних. Алгоритм занять-досліджень – це шлях ученого в процесі дослідження, наприклад, часів англійського дієслова.

Для розуміння певної граматичної теми розділяємо процес оволодіння матеріалом на три основних етапи:

1) підготовка дослідження або підготовка студентів до роботи з новим граматичним матеріалом;

2) дослідження: теоретичне; групове чи індивідуальне; комбіноване:

а) теоретичне дослідження (за таблицею часових форм); б) фронтальна робота з упізнавання різних форм присудка в англійській і українській мовах; в) групова й парна робота зі вказівниками часу, формами основного й допоміжного дієслова-присудка; г) індивідуальна й парна робота з питальними й заперечними формами;

3) використання результатів дослідження відбувається в процесі тренінгу з опрацюванням умовно-мовленневих вправ і використання отриманих граматичних знань в усному й писемному мовленні.

Для нашого дослідження є важливим визначення сутності поетапного моделювання мисленневих дій студентів у процесі розуміння явищ граматики. Розумінню студентами часових форм англійського дієслова допомагає створення таблиць, які активізують зорову пам'ять і розвивають логіку мислення студентів. Таблиця систематизує вже накопичені знання, тобто представляє згорнуту інформацію, яку під керівництвом викладача студенти вчать розгортати. Таблиці порівнюють часові форми по вертикалі (теперішній, минулий і майбутній часи однієї групи) і по горизонталі (всі теперішні часи різних груп часів і т. п.).

Перший етап розуміння (робота з таблицею) – визначення ключових понять, що орієнтоване на реалізацію такого складового компонента логіки, як тотожність. Використовуємо кольори-символи для ключових понять (підмет, допоміжний і основний присудок, вказівник часу).

Крок 1. Спостереження.

Інструкція. Особливу увагу треба звернути на три складові частини: підмет, який узгоджується з присудком через відповідну форму допоміжного дієслова (у нашому випадку дослідження теперішніх часів – це дієслова: do (для підметів I, we, you, they) – does (для підметів he, she, it), am (для I), are (для we, you, they), is (для he, she, it), have (для I, we, you, they) – has (для he, she, it); основний присудок, що несе семантичне навантаження (значення).

Як ключові слова позначаємо підмет чорним кольором, допоміжне дієслово – зеленим (бо воно весь час змінює свою форму), основний присудок – червоним кольором (бо він у межах однієї групи часів не змінює свою форму). Вказівник часу позначаємо жовтим кольором (бо він звертає нашу увагу, підказуючи, яку форму присудка треба обрати).

На першому етапі розуміння студенти накопичують знання про присудки і вказівники часу, наприклад, усіх теперішніх часів, учаться відрізняти форми присудків за певними ознаками.

Крок 2. Упізнання англійського присудка за формою й відповідний переклад українською мовою.

Вправа 1. Визначте, до якої групи часів належить англійський присудок, перекладіть його українською мовою і впишіть відповідно номер речення в таблицю Present Simple – Present Continuous – Present Perfect Continuous:

1. The shop opens at 9 a. m. 2. I do not know French. 3. He is writing a report now. 4. I have been working with this case for 2 hours і т. п.

Вправа 2. Яку форму англійського присудка ви обрали б, щоб перекласти українські речення? Впишіть номер речень відповідно до вашого вибору в попередню таблицю.

1. Тихо, я записую свідчення. 2. Я чекаю на свідка від ранку. 3. Я не знаю цю людину.

Під час практичного етапу розуміння студенти в усному й писемному мовленні тренуються узгоджувати вказівник із формою присудка, відпрацьовують порядок слів у стверджувальних, заперечних і питальних реченнях.

Крок 3. Узгодження присудка з відповідним вказівником часу.

Вправа 3. Доповніть речення відповідним вказівником.

1. He reads a) since five o'clock; b) now; c) every day.
2. He is reading a) for a week; b) right now; c) on Sundays.

3. He has been reading a) since yesterday; b) on weekends; c) now.

Крок 4. Вибір правильного перекладу за формою англійського присудка.

Вправа 4. Оберіть правильний переклад англійського присудка:

1) translate; 2) am translating; 3) have been translating;

a) перекладаю зараз; b) перекладаю завжди; c) перекладаю вже кілька годин.

На наступному етапі розуміння ми використовуємо розроблені нами умовно-комунікативні вправи, які дозволяють студентам перенести набуті шляхом дослідження знання й уміння в нову ситуацію – в усне спілкування, яке відбувається у формі виконання усних вправ у парі (від імітативних і підстановочних до трансформаційних і репродуктивних), наприклад: виправ мене; вислови незгоду зі мною; вислови своє здивування; перепитай, щоб уточнити інформацію; попроси дозволу додати деталі в речення; розкажи про свій робочий день тощо. Умовно-мовленнєві вправи є своєрідним тренінгом усного мовлення студентів: активізують і вдосконалюють набуті граматичні й лексичні знання (наприклад, даємо певну кількість речень із теми, що вивчається, і студенти проговорюють ці речення за зразками):

Речення: 1. He is apprehending a suspect now. 2. Solicitors advice to accused. 3. He has arrested that suspect today та інші.

Перебудуйте подані речення відповідно до зразка.

Model 1. Student 1: Solicitor *advices* to accused. – Student 2: You are right, they always *advise* to accused.

Model 2. Student 1: He *is apprehending* a suspect now. Am I right? – Student 2: No, you are wrong, he *isn't apprehending* a suspect now. As I know, he *is listening* to the witness now.

Model 3. Student 1: I *have arrested* that suspect today. – Student 2: *Have* you really *arrested* that suspect today?

Подальший етап – пошук смислу. У процесі дослідження й розуміння граматичного матеріалу можна запропонувати студентам знайти закономірності кожної групи часів, самим вивести правило утворення форм теперішнього, минулого й майбутнього часів у межах однієї групи чи порівняти й знайти відмінності між різними групами. Розуміння як результат дослідницької роботи допомагає студентам відчутти себе справжніми вченими, застосовувати свої прийоми, які допомагають у пошуках смислу, організують навчальну чи самостійну роботу.

П'ятий етап формування розуміння – досягнення особистісного бачення світу, коли є готовність студентів вступати в іншомовне спілкування, висловлювати й доводити свої думки, готувати наукові статті, творчі роботи, проекти, брати участь зі своїми роботами в студентських конкурсах, наукових конференціях тощо.

На практичних заняттях ми зробили спробу змодельювати мисленнєвий процес розуміння за допомогою завдання алгоритму дій під час роботи з граматичним матеріалом.

Роль викладача – скерувати студентів на створення у своїй свідомості певної мисленнєвої стратегії, яка б допомагала робити правильний переклад присудка, відпрацювати ці мисленнєві дії до автоматизму, а потім учитися вживати слова в мовленні за допомогою умовно-комунікативних вправ.

Вивчення іноземної мови передбачає не тільки засвоєння нового коду й нового способу вираження думок, мислення, але й ознайомлення з джерелом інформації про національну культуру народу – носія мови, що вивчається. Необхідність теоретичного дослідження й практичного вивчення мови у зв'язку з розвитком суспільства, вивчення культури народу – носія мови є загальноприйнятими. Для майбутнього фахівця іноземна мова є одним із засобів накопичення множин істин.

Висновки з проведеного дослідження. Характеристики розуміння, що були

нами виділені, висувають певні вимоги й до організації навчального процесу. Аналіз етапів формування розуміння дозволяє припустити, що визначення прийомів і способів підвищення рівня володіння навчальним матеріалом і активізації практичної діяльності, спрямованої на застосування цього матеріалу, будуть сприяти загальному підвищенню ефективності керування мисленнєвими процесами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Петров Э., Радванская Л., Шаронова Н. Само-совершенствование преподавателя : учебное пособие. Херсон : ОЛДІ плюс, 2002. 144 с.
2. Резнік С. Етапи формування управлінських умінь у студентів технічного університету. *Педагогіка і психологія професійної освіти* : збірник наукових праць / за ред. І. Зязюна та Н. Ничкало. Київ, 2003. С. 283–293.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Гусинский Э., Турчанинова Ю. Введение в философию образования. Москва : Логос, 2001. 224 с.
5. Рейзенкінд Т., Александрова В. Теоретико-методичні засади моделювання сценаріїв науково-мисленнєвої діяльності майбутніх фахівців у ВНЗ. *Науково-педагогічний журнал «Рідна школа»*. 2010. № 7–8. С. 42–46.
6. Рейзенкінд Т. Дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в педуніверситеті : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. 640 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : колективна монографія / за заг. ред. О. Овчарук. Київ, 2004. 112 с.